

Vagif Hüseyin

<https://orcid.org/0000-0002-6842-311X>

PhD Student, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of European Union

Atf Künyesi | Citation Info

Hüseyin, V. (2024). Entegrasyon Birliklerinde Hukuk Sistemlerinin Karşılaştırılması: Yönleri ve Yöntemleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4). 2348-2360. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.710>

Entegrasyon Birliklerinde Hukuk Sistemlerinin Karşılaştırılması: Yönleri ve Yöntemleri

Öz

Karşılaştırmalı hukuk hep devletiçi hukukla ilişkilendirilen bir kavram olmuştur. Bununla ilgili olarak bir çok hukuk sistemleri ve aileleri arasında karşılaştırılmanın gerçekleştirildiği binlerce araştırma mevcuttur. Ulusüstü entegrasyon birlikleri devletlerarası ilişkilerin yeni modeli ve biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynakları, oluşumu ve kurumsal kimliği bakımından uluslararası hukukla düzenlenen örgütlere benzese de ulusüstü entegrasyon birlikleri hem oluşum süreci, hem kurumsal mekanizması, hukuk kaynaklarının uygulanması bakımından onlardan farklıdır. Bugün bilimsel doktrininde ulusüstü birlikler özerk, hatta bağımsız hukuk sistemine malik hukuk özneleri olarak kabul edilmektedir. Bu da karşılaştırmalı hukuk doktrinine uygun olarak ulusüstü entegrasyon birliklerinin hukuk sistemlerinin karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır.

Anahtar kelimeler: Sistem, Siyasi Sistem, Hukuk Sistemi, Karşılaştırmalı Hukuk, Avrupa Birliği, Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması

Comparison of Legal Systems in Integration Unions: Aspects and Methods

Abstract

Comparative law has always been a concept associated with intrastate law. In this regard, there are thousands of studies in which comparisons are made between many legal systems and families. Supranational integration unions appear as a new model and form of interstate relations. Although similar to organizations regulated by international law in terms of their sources, formation and

institutional identity, supranational integration unions differ from them in terms of both the formation process, institutional mechanism and the application of legal sources. In today's scientific doctrine, supranational unions are recognized as legal subjects with autonomous or even independent legal systems. This allows the comparison of the legal systems of supranational integration unions in accordance with the doctrine of comparative law.

Keywords: *System, Political System, Legal System, Comparative Law, European Union, Eurasian Economic Union Treaty*

Giriş

Devletlerin kendi içlerinde düzen kurdukları gibi devletlerarası ilişkileri ve bu ilişkilerin mekanizmalarını belirleyen hukuk sistemleri de mevcuttur. Bu sistem aslına bakılırsa tarihsel açıdan bakıldığında çok yakın zamanda, I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı ve onun sonuçları devletlerarası ilişkilere kendi düzenlemelerini getirmiş ve bugüne kadar devam eden uluslararası hukuk sisteminin ana hatlarını belirlemiştir. Lakin bununla birlikte özellikle Batı Avrupa'da devletlerarası ilişkilerin yeni ve ileri düzeydeki biçimi, ulusüstü entegrasyon birliği ortaya çıkmıştır. Önce Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, sonradan Avrupa Toplulukları, daha sonra Avrupa Birliği'ne çevrilecek bu yeni birliğin kaynağı uluslararası hukuktan gelse de kendi içinde kendi hukuk sistemini kurmuş ve hatta yeni hukuk ailesine dönmüştür. Avrupa Birliği'nin temsil ettiği yeni ulusüstü düzen uluslararası hukukla bağlı olsa da ondan bağımsız olarak hareket etmekte ve birlik içinde kendi hukuk düzenini oluşturmuştur. Bu gün Avrupa Birliği ile birlikte "AB Hukuku" denilen bir kavram mevcuttur; ve bu kavram ayrı bir hukuk fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. AB Hukuku en önemli özelliği AB'nin işleyişini sağlayan özerk bir hukuk sistemi oluşturması; ve AB içinde kurumlara ulusüstü yetki verilmesini temin etmesidir. Bundan başka AB kendisini hukuk alanında yeni bir sistem ve hatta hukuk ailesi olarak kanıtlamış ve bağımsız hukuk sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'ne paralel olarak Rusya'nın başını çaktığı Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kendini yeni ulusüstü kurum olarak göstermektedir. AEB oluşumu ve kurumsal kimliği bakımından AB ile benzer yönler taşısa da hem ideolojik temelleri, hem oluşum biçimi, gelişim süreci ve örgüt içi mekanizmaların çalışması açısından ciddi şekilde ayrılmaktadır. AEB de AB de olduğu gibi kendi içinde hukuk düzeninin var olduğunu iddia etmekte ve bunu AEB Antlaşması'nın 6. Maddesinde "AEB Hukuku" olarak göstermektedir (Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması, 2014). Dünyada AB'den başka ulusüstü yetkilere sahip kurumların oluşturulması onlar arasında karşılaştırma olasılığını da doğurmaktadır. Bu karşılaştırma bir çok kritere göre yapılabilir. Bu nedenle artık devletiçi hukuk sistemlerinin ve ailelerinin karşılaştırılması kadar ulusüstü birliklerin sistemlerinin karşılaştırılması bilimsel

açından önem arz etmektedir. Araştırmamızda görüleceği üzere, ulusüstü birliklerin sistemlerinin karşılaştırılmasıyla ilgili genellikle Rus bilim adamlarının fikirlerine geniş yer verilmiştir. Bununla rus bilim doktrininde ulusüstü entegrasyon birliklerinin (genellikle AB ve AEB`in) hukuk sistemlerinin hangi yöntem ve ilkelerle karşılaştırıldığı gösterilmiştir.

1. Ulusüstü Entegrasyon Birliklerinde Siyasi Sistem

Genel olarak bakılırsa devlet tarafından organize edilen her toplumun veya birliğin kendi özelliklerine malik hukuk düzeni ve sistemi mevcuttur. Bu sistem hemde onun gelişim aşamalarının izlerini, felsefi ve ideolojik temellerini, toplumun veya birliğin geleneklerini, hukuk bilincinin ve kültürünün özelliklerini yansıtmakta ve taşımaktadır.

V. I. Gentman ve diğerlerine göre, “*Sistemin bilimsel çalışmasının birincil görevi “sistemin diyalektik birliğini ve çelişkilerini, yapısını ve işleyişini, sistem oluşum ve gelişim sürecini ortaya çıkarmaktır”* (Gantman, Volkova ve Baranovski, 1984, s. 19).

Kozhevnikov`a göre, “*Sistem” terimi (Yunanca systema'dan), parçalardan oluşan birleşik bir şey anlamına gelir: “Hukuk da dahil olmak üzere tüm bilgi alanlarında kullanılmaktadır. Bilimsel açıdan “sistem” kavramı, iç bağlantılar ve ilişkilerle birbirine bağlanan bir dizi bileşeni kapsar. Bu durumda, her şeyden önce birden fazla sayıdaki unsurların varlığı ve aralarındaki bağlantıların, ilişkilerin belirli bir niteliksel özellik ile karakterize edildiği gerçeği dikkate alınır”* (Kozhevnikov, 2000, s.45).

Petkova`nın belirttiği gibi, “*Sistem” kavramı hukuk da dahil olmak üzere çeşitli bilim dallarında kullanılmaktadır. Bu hukuki kategori, devlet ve hukuk teorisinin, karşılaştırmalı hukukun, uluslararası hukukun temelini oluşturur ve buna bağlı olarak bunların çerçeveleri içerisinde kendi özgüllüğünü kazanır”* (Petkova, 2015, s. 1). Yani buradan sistem kavramı çok yönlü olduğu ve onu her yönüyle incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Entegrasyon birliklerinin hukuk sistemi siyasi sistemden ayrı düşünülemez. Çünkü aslına bakılırsa tüm entegrasyon birlikleri ilk önce siyasi sistemlerdir. Yani Entegrasyon birliklerinin siyasi sistemi araştırılmadan hukuki sisteminin açıklanması mümkün değildir. Siyasi sistemler teorisi, 20. yüzyılın 50'lerinde ortaya çıkmıştır. Onun oluşumunda D. Easton, G. Almond, R. Dahl, K. Deutsch, T. Parsons ve diğerleri gibi önde gelen Amerikalı siyaset bilimciler büyük rol oynamışlar. Aznagolovanın gösterdiği üzere, “*Toplumun siyasi sistemi, toplumun siyasi örgütlenmesinin bütünleyici ve düzenli bir siyasi kurumlar, siyasi roller, ilişkiler, süreçler ve ilkeler kümesidir”* (Aznagolova, 2010, s. 5).

Bondarın tabirince, “*Bilimsel literatürde, siyasi sistemin dört ana unsur grubu sıklıkla belirtilmektedir: 1) siyasi kurumlar (örgütler, kurumlar); 2) siyasi ilişkiler; 3) siyasi ilkeler ve normlar; 4) siyasal bilinç ve siyasal kültür”* (Bondar, 2012, s. 60). Aynı bilim adamının ifade

ettiği gibi, “Siyasal sistemin yapısına yönelik diğer yaklaşımlar da hukuk literatüründe ifade edilmektedir. Örneğin, politik sistemin bileşenleri (alt sistemleri) aşağıdakileri içermektedir:

a) devleti, siyasi partileri, sosyo-politik örgütleri ve hareketleri ve aralarında gelişen siyasi ilişkileri içeren örgütsel (kurumsal) bileşen;

b) hukuk, siyasi normlar ve gelenekler, bazı ahlaki normlar vb. dahil olmak üzere düzenleyici (normatif) bileşen;

c) siyasi sistemin ana faaliyet yönlerini temsil eden işlevsel bileşen;

d) Egemen sınıfın siyasi bilinci biçimindeki ideolojik bileşen, sistemin ideolojik ve psikolojik özellikleri” (Bondar, 2012, s. 61).

Easton'a göre sistem, "girdinin" (talep ve destek) "çıkıtıya" (kararlar ve eylemler) dönüştürüldüğü araçtır. Topbaş'ın ifade ettiği gibi,

“Easton öncelikle, siyasal sistemin çevre içinde konumlu olan, çevre tarafından etkilenen ve çevreyi tepkileriyle etkileyen bir nitelik olduğunu kabul etmektedir. Bu doğrultuda incelenen siyasal sistemle çevresinin ilişkilerini iki öge sağlamaktadır. Bunlar çevreden gelen ve sisteme itici güç veren girdiler (input) ile sistemin girdilere cevap şeklinde çevreye gönderdiği tepkiyi ifadelendiren çıktılardır (output). Çıktılar çevrede bir tepkime yaratarak yeni girdilerin doğmasına yol açmakta, siyasal sistem ise bunlara yeni çıktılar ile cevap vermektedir. Siyasal sistem diğer sistemlerden gelen etkiler, bunlar için çıktılar, siyasal sistem için ise girdileri simgelemektedir Aynı şekilde, siyasal sistemin çıktuları da diğer sistemler için birer girdi olarak değerlendirilmektedir” (Topbaş, 2010, s. 82-110).

“Girdi” seviyesinde talepler ve çıkarlar belirlenir, sistemleştirilir ve uyumlaştırılır. Politik sistem, diğer işlevsel süreçleri işlemek ve etkinleştirmek için bilgiyi bu şekilde alır. “Çıkış” işlevlerine: bağlayıcı kuralların geliştirilmesi (esas olarak yasama organları tarafından), bunların uygulanması (yürütme organı tarafından) ve adaletin sağlanması, vergi tahsilatı ve faydaların dağıtımını gösterilebilir. Almond, bu işlevlerin bütününe politik rota adlandırmaktadır (Grachov, 2018). Rus araştırmacı Grachov bu teoriyi sadece devletiçi değil, devletlerarası entegrasyon birliklerin siyasal sistemlerine uygulamaya çalışmıştır. Onun fikrinde:

“Bir entegrasyon birliğinin siyasi sistemi, üye devletlerin, çeşitli çıkar gruplarının ve bir bütün olarak toplumun ortak hedeflerini kabul edilen uluslararası çerçeve çerçevesinde formüle eden ve uygulayan bir dizi kurum ve kuruluştan oluşan, toplumun yeni bir tür siyasi organizasyonudur” (Grachov, 2018, s. 56). Görüldüğü üzere, ayrı-ayrı devletlerden oluşan entegrasyon birliklerinin sisteminin de en önemli özelliği onun bir bütünü ifade etmesidir.

Fel'man, da, "Tek bir bütünün sistemi oluşturan bileşenlerinin, “sistemin dışında sahip olmadıkları ortak bir niteliğe sahip olduğu”na ve sistemin bütünleştirici özelliklerine dikkat

çekiyor: *Sistemin bütünleştirici özellikleri, niteliklerinin sistemi oluşturan parçaların niteliklerine indirgenmemesi gerçeğinde de ifade edilir: sistem bütünüün tüm sistemi oluşturan bileşenleri, özetleyici bütünüün aksine, ortak bir kaliteye sahiptir.. Bütünleştirici kalite, sistemdeki ara bağlantının temelidir. Bütünüün oluşturan parçalar “etkileşim içinde olan ve birbirini koşullandıran anlar” gibi davranıyorsa o zaman bütünsel bir sistem vardır”* (Fel'man, 1983 s. 4).

Grachov`in fikrinde;

“Bir entegrasyon birliğinde, sistemin ana fonksiyonu, katılımcıların çıkarlarını koordine etmektir. Devletler, ulusal siyasi sistem tarafından alınan sinyallerin toplanması temelinde oluşturulan birliğin gelişimine ilişkin vizyonlarını sunarlar. Ulusüstü makamlar, doğrudan bu "giriş" noktasında alınan sinyallerin toplanmasına dayalı olarak kendi bakış açılarını sunabilirler” (Grachov, 2018, s. 62).

Bu nedenle Grachov bir entegrasyon birliğinin siyasi sisteminin, *“Üye devletlerin, kabul edilen uluslararası anlaşmalar çerçevesinde çeşitli çıkar gruplarının ortak hedeflerini formüle eden ve uygulayan bir dizi kurum ve organlardan ibaret yeni bir toplumsal siyasi organizasyon türü olduğunu”* yazmaktadır” (Grachov, 2018, s. 64). Burada siyasi sistemle hukuki sistem arasındaki hatların belirlenmesi önem taşımaktadır. Çünkü entegrasyon birliğinin kimliği sadece onu oluşturan devletlerin ve çıkarlarının, hedeflerinin belirlenmesiyle sınırlanamaz.

2.Entegrasyon Birliklerinde Hukuki ve Siyasi Sistemlerin Etkileşimi Konusunda Yaklaşımlar

Siyasi ve hukuki sistemlerin etkileşimi alanında araştırmalar yapan rus bilim adamı Aznagolova`nın fikrinde,

“Gelişme sürecinde ideoloji, hukuk ve ahlak olgularının doğrudan etkisine maruz kalan siyasi sistem, bunlar üzerinde sürekli olarak ters bir etkiye sahiptir, bu da onun göreceli bağımsızlığını gösterir. Bu nedenle siyasi sistemin çeşitli işlevsel alanlarının sınırlarının belirlenmesi sorumlu ve karmaşık bir siyasi, hukuki ve kültürel süreçtir. Hukuki sistem vasıtasıyla sistemdeki olgular resmileştirilir ve yasal olarak (anayasada, kanunda) kaydedilir” (Aznagolova, 2010, s. 5).

Aznagolova`ya göre, Hukuki ve siyasi sistemler arasındaki ilişkinin doğasını anlamada iki yaklaşım ayırt edilebilir: *“Hukuki ve siyasal sistemler arasındaki bağlantıyı anlamaya yönelik ilk yaklaşım, toplumsal ilişkilerin gelişiminde hukukun sınırlı olanakları gibi bir noktaya vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda hukukun siyasi sistem ve devletle ilgili özerkliği kanıtlanmakta ve hukuki ilişkilerin devlet dışı belirlenmesine vurgu yapılmaktadır”* (Aznagolova, 2010, s. 7).

İkinci yaklaşıma göre ise, devletin temsil ettiği siyasal sistem, doğrudan yasa yapıcı bir güç olarak hareket etmektedir:

“Bu bakış açısı en açık şekilde “devletin iradesini hukuk devletinde ifade ettiği” tezinde ifade edilmektedir. Bu görüşün destekçileri, devletin hukuki kurumların yaratılmasında doğrudan bir faktör ve bunların uygulanmasındaki ana güç olduğuna ve devlet gücünün, özel bir kurumsal varlık olarak hukukun varlığının temel unsuru olduğuna inanmaktadırlar” (Aznagolova, 2010, s. 7 vd.).

Rus bilim adamı birinci bakış açısının yani hukuki sistemin siyasi sisteme göre bağımsız hareket ettiği fikrinin daha doğru kanaatine varıyor ve;

“Her ne kadar hukuk sistemi siyasi sistemden önemli bir etkiye, hatta baskıya maruz kalsa da, ondan kaynaklanmadığını. bir dereceye kadar bağımsız olduğunu” (Aznagolova, 2010, s. 8) belirtiyor. Onun fikrinde, *“Hukuk sistemi, kamu birliklerinin haklarını güvence altına alarak, siyasi sistemin öznelere olarak faaliyetlerinin sınırlarını ve koşullarını belirlemektedir”* (Aznagolova, 2010, s. 9). Aznagolova'nın tesbitleri aslında devletiçi siyasi ve hukuki sistemlerin etkileşimi ile bağlı olsa da bu bize devletlerarası ulusüstü birliklerin siyasi ve hukuk sistemi ile ilgili bazı sonuçlara gelmeye de olanak tanımaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere, sui generis bir yapılanma sayılan ulusüstü entegrasyon birliklerinin kendi yapılarına göre, belirli bir sistem özelliklerini taşımaktadırlar. Burada önemli olan uluslararası entegrasyon birliklerinin siyasi ve hukuki sistemleri arasında etkileşimin oranlarının belirlenmesidir.

Sologub'a göre, bir entegrasyon birliğinin tam olarak oluşturulması için *“özerk kurumların yetkisi altında koordineli işbirliği gerekmektedir”* (Solo, 2019, s. 33). Onun fikrinde, bu nedenle, *“Entegrasyon sürecinde üye devletlerin ortak yetkisi ile birleşik bir hukuki faaliyet alanının geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir”* (Solo, 2019). Kashkin'in fikrinde, *“farklı alanlarda entegrasyon birliklerinin kurulması, bununla ilgili süreçlerin geliştirilmesi, üye devletlerin topraklarında hukuk öznelere hareketlerini, ilişkilerini aynı veya benzer şekilde düzenleyen, onu belirli çerçeveye ve standartlara uygun şekile salan tek tip mevzuatın geliştirilmesine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır”* (Kashkin, 2017, s. 82).

Kurbanov'a göre, *“hukuk alanında bölgesel entegrasyon sürecinde, ulusal mevzuatın uyumlaştırılması ve birleştirilmesi amaçlanmakta, bu da (üye devletlerin) hukuk sistemlerinin “uyumlanmasına” yol açmakta ve bununla da tek bir düzenlemeyi mümkün kılmaktadır”* (Kurbanov, 2016).

K. A. Bekyashev, uluslararası entegrasyonun ana görevini tek bir hukuki alan oluşturmak olarak görüyor: "üye devletler veya onların organları, birlik tarafından benimsenen normları ulusal hukuka uygulamalı ve böylece tek bir hukuksal alan

oluşturmalıdırlar” (Bekyashev, 2014). Tüm bunlar entegrasyon birliklerinde belirli hukuk sisteminin oluşturulmasını şartlandırmaktadır. Böyle bir sistem aslında entegrasyon birliğinin tüm yönlerini, ideolojik temellerini, işleyiş felsefesini, biçimi ve mekanizmalarını belirlemektedir.

3.Ulusüstü Entegrasyon Birliklerinde Hukuk Sisteminin Tanımlanması

Hukuk sistemiyle ilgili O. F. Skakun şu tanımları önermektedir: “*Hukuk sistemi*”, insanlar, kuruluşlar (devlet dahil). tarafından özel ve kamu çıkarlarını gerçekleştirmek, kanun ve düzeni sağlamak için sürekli olarak yeniden üretilen ve uygulanan, toplumun gelişiminin nesnel yasalarıyla koşullandırılan, sosyal ilişkiler üzerinde birbirine bağlı ve koordineli özel ve genel yasal etki araçlarının bütünlüğü bir kompleksidir” (Skakun, 2006; Petkova, 2015). N. I. Matuzov'a göre, “*hukuk sistemi, kamu gücünün insanların ve onların birliklerinin davranışları ve kamu ilişkileri üzerinde düzenleyici, organize edici ve istikrar sağlayıcı bir etki (konsolidasyon, düzenleme, izin, yükümlülük, yasaklama, ikna ve zorlama, teşvik ve kısıtlamalar, önleme, yaptırımlar, sorumluluk vb. gibi) kurduğu, dahili olarak tutarlı, birbirine bağlı, sosyal olarak homojen hukuksal araçlar (olgular) dizisidir. Bu, toplumun tüm hukuksal organizasyonunu, bütünsel hukuksal gerçekliği yansıtan karmaşık bir düzenleyici kategoridir*” (Matuzov, 2003).

Yu.A. Tikhomirov'a göre hukuk sisteminin yapısı dört grup unsuru içerir: a) *hukuki anlayış, hukuki görüşler, hukuki bilinç, hukuk kültürü, hukuk teorileri ve kavramları, hukuki nihilizm; b) kanunları ve diğer yasal düzenlemeleri hazırlamak ve kabul etmek için tanımlayıcı ve usul açısından resmileştirilmiş bir yöntem olarak kanun yapma; c) hukuki dizi - yapısal olarak resmileştirilmiş, resmi olarak kabul edilmiş ve birbiriyle ilişkili yasalar dizisi; d) hukuksal düzenlemelerin uygulanması ve hukukun üstünlüğünü sağlamanın aracı olan kolluk kuvveti* (Tikhomirov, 1999; Petkova, 2015). Lakin Devletlerarası (ulusüstü) kuruluşların hem siyasi, hem de hukuki sistemleri devletlerin sistemlerinden farklıdır. Grachov`in doğru olarak gösterdiği gibi, “*Bir entegrasyon birliğinin siyasi sistemi hakkında konuşmanın ne kadar doğru olduğunu belirlemek gerekir, çünkü ulusüstü yönetim organları devlet iktidarının temel bir özelliğinden-hukuksal şiddet kullanımından yoksundur*” (Grachov, 2018, s. 50).

Bununla birlikte entegrasyon birliklerinin hukuk sistemini biz özerk ve bağımsız olduğunu kabul etmeliyiz. Ulusüstü entegrasyon birliklerinin ayrı bir hukuk sistemi taşıması fikri rus bilim doktrininde genellikle kabul edilmektedir. Burada uluslararası hukukun ulusüstü birliklerin işleyişini ve bu birliklerin kurumsal yapısını düzenlemekte yetersiz kaldığı gösterilmektedir. Örneğin, bu alanda Avrupa Birliği`ni örnek olarak gösteren Profesör E. T. Usenko “*ulusüstü kuruluşlar içindeki ilişkilerin, doğası gereği, “uluslararası hukukun kapsamı*

dışında olduğuna" ve "uluslararası hukukun "tabiiyet ilişkilerini düzenlemek için uygun olmadığına" (Usenko, 2008; Lifshits, 2019) dikkat çekmektedir.

1993 yılında çıkan yedi ciltlik "Uluslararası Hukuk Dersi"nin yazarları, Avrupa Topluluklarının federal ya da yarı federal bir varlık olmadığını belirtmekle birlikte, özellikle Maastrich Antlaşmasıyla getirilen "AB vatandaşlığı"ndan sonra Toplulukların özelliklerini göz ardı etmenin... "gerçekte mevcut durumu dikkate almamak" (Bardina, Voytovich ve Kolosov, 1993) olarak nitelendirmişlerdir. Ünlü Rus anayasa profesörü V. E. Chirkin de "uluslararası hukukun uluslararası hukuk olarak nitelendirilmesinin yetersiz" olduğuna dikkat çekmektedir. Onun fikrinde, "genel" uluslararası hukuk ilkelerine dayanan düzenlemeye rast gelirse de, ulusüstü birliklerin yasaları yerel (üye devletlerin) hukukun alanına direkt olarak dahil olmaktadır. Ve bu normlar ulusal kanunların yerini almaktadır (Chirkin, 2017, s. 136).

Kashkin ve Chetverikov AB hukuku'nun artık bağımsız bir hukuk sistemi haline geldiğini yazıyor: "AB Hukuku'nun "Klasik" adlanabilecek hukuk (ulusal ve uluslararası hukuk) sistemleriyle benzerlikleri ve büyük oranda örtüşmeleri vardır, ancak tamamen birine ya da diğerine indirgenemez" (Kashkin, 2014).

Bilim adamlarının fikrinde, ulusüstü hukuk sistemini ilk önce AB ile bağlamaktadır. AB hukukunun hukuki özünü, yalnızca bağımsız bir hukuk sistemi olması değil, aynı zamanda özel bir sistem olması da belirlemektedir:

"AB hukuku, öncelikle yeni ve standart dışı bir karaktere sahip olduğu ve binlerce yıl boyunca ortaya çıkan ve gelişen "klasik" hukuk sistemlerinin geleneklerine (uluslararası ve iç hukuk) indirgenemeyen özel bir hukuk sistemi olarak hareket etmektedir. Bu bağlamda teorik literatürde bu yeni hukuk sisteminin genel adı için "ulusüstü hukuk" terimi kullanılmaya başlanmıştır" (Kashkin, 2014).

4. Ulusüstü Hukuk Sistemlerinin Karşılaştırılması-Yöntemleri

Tüm bu yazılanlar aslında entegrasyon birliklerinin siyasi ve hukuksal sistemini özetleyen genel özelliklerdir. Lakin devletler içinde tek bir sistem olmadığı gibi, entegrasyon birlikleri arasında da tek bir sistemden bahsetmek mümkün değildir. Bugün itibarıyla ulusüstü yetkilere sahip iki entegrasyon birliğini gösterebiliriz. Bunlardan biri-Avrupa Birliği ulusüstü entegrasyon birlikleri için bir etalon sayılmaktadır. Çünkü AB ulusüstü lüğünün en yüksek seviyesine ulaşmış entegrasyon birliği sayılmaktadır. 2015 Yılında kurulan Avrasya Ekonomik Birliği ise AB kadar ulusüstü birlik niteliklerine sahip olmamasına rağmen devletler arasında kurucu antlaşma ile kurulan, Birliğin işleyişini sağlayan kurumsal mekanizmaya maliktir. Bir çok yönleriyle Avrupa Birliğinden örnek alınarak kurulmasına rağmen AEB hem kuruluş felsefesine, hem de hukuki ve kurumsal kimliği ile AB'den farklı bir entegrasyon kuruluşudur.

Bu nedenle AEB AB'den farklı sistemi barındırmaktadır. Şunu belirtmekte fayda vardır ki, dünyanın her bölgesinde devletler arasında AB'ye benzer ulusüstü yapıların oluşturulmasına yönelik girişimler olmuştur. AEB ise Avrupa Birliği gibi Avrasya kıtasında yer alan, Rusya'nın önderliğinde kurulan kurum sayılmaktadır. Kurumsal sistemi AB'den örne alınarak oluşturulmuş olsa bile, AEB gelişim süreci, ideolojik temelleri, örgütsel mekanizması, üye devletlerin kimliği bakımından AB'den farklı yönere maliktir. Tüm bu farklılıklar AEB'in siyasi ve hukuki sistemine de yansımaktadır. Buradan Chirkin'in gösterdiği gibi, *“hukuk sistemleri ve hukuk ailelerinin sınıflandırılması çok faktörlü bir yaklaşıma dayanması gerekmektedir”* (Chirkin, 2015, s. 24). Tüm bunlar bize ulusal hukuk sistemleri gibi, ulusüstü hukuk sistemlerinin karşılaştırılması için olanak sağlamaktadır.

Dombrovski ve Frolova'ya göre, *“Devlet ve hukuk sistemi alınında karşılaştırmalı bir çalışmasını yürütürken güvenilir bir sonuç elde edilmesini sağlayan vazgeçilmez bir koşul, belirli araştırma nesnelere karşılaştırılabilirliği gerekliliğidir. Karşılaştırılabilir bir devlet-hukuk olgusunu arama ve seçme sorunu, araştırma için seçilen nesnenin benzersiz, izole edilmiş, nevi şahsına münhasır olması, başka bir deyişle, mevcut hukuki gerçeklik olguları arasında onunla karşılaştırılabilecek bir analogunun bulunmaması durumunda ortaya çıkar”* (Dombrovskiy ve Frolova, 2014, s. 11).

Modern karşılaştırmalı hukuk teorisinin kurucusu, konusunu ve temel kavramlarını doğrulayan Rene David kabul edilmektedir. Bundan başka bu alanda Raymond Saleil ve Edouard Lambert, Marc Ansel, Almanlardan Konrad Zweigert ve Hein Koetz ve İtalyan Rudolf Sacco gibi isimler tanınmaktadır (Garcheva, 2017, s. 16).

Oksamytny'ya göre, *“Karşılaştırmalı hukuk çalışmalarında, hukuk biliminin diğer alanlarında olduğu gibi, genel hukuki olanların yanı sıra, modern dünyanın karşılaştırmalı hukuk bilgisinin temelini oluşturan kendi temel fikirleri de ayırt edilir. Bu fikirlerin amaçları, onların etkilerini hukuk sistemlerine ve onların birliklerine de yayılmasıdır”* (Oksamytnyy, 2020, s. 240). Onun fikrinde, Hukuk ailelerin tanımlanmasına ve sınıflandırılmasında şu ilkeler gözetilmelidir:

*“- karşılaştırmalı hukuki araştırma konusunun karşılaştırılabilirliği;
- karşılaştırılan sistemlerin çeşitli düzey, form ve bileşen türlerinin birbirine uygunluğu;
- her şeyden önce hukuk ailesinin tüm bileşenlerinde var olan özellikleri belirleyen ana (birincil) hukuk sistemlerini ve türev (alınan) hukuk sistemlerini dikkate almayı gerektiren temsiliyet”* (Oksamytnyy, 2020).

Saitov'un belirttiği üzere, *“Karşılaştırmalı hukuk araştırmalarında modern hukuk kaynakları sisteminin değerlendirilmesine önemli bir yer verilmektedir. Tüm çalışmalara,*

hukukun kaynaklarının çoğulluğu ve bunların ulusal hukuk sistemindeki ilişkileri, yerleri ve rolleri gibi kesişen problemler damgasını vurmuştur. Çoğu ülkede hukukun üstünlüğü, hukukun kaynakları sisteminin hiyerarşik yapısının en önemli unsurudur. Aynı zamanda Anayasa, hukukun kaynakları hiyerarşisinde merkezi bir yere sahiptir” (Saidov, 2016, s. 30).

Aynı yöntem ulusüstü entegrasyon birliklerinde de kullanılabılır. Malum olduğu üzere, bu tip birliklerde “Anayasa” olarak Kurucu antlaşmalar kabul edilmektedir. Bu antlaşmalar uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen kurucu antlaşmalar Birlik kurumlarına üye devletlerin topraklarında doğrudan etki ve uygulanabilen düzenlemeler yetkisi vermektedir ki, bu da entegrasyon birliklerini geleneksel uluslararası örgütlerden ayıran en önemli özelliklerden biri sayılmaktadır. Birlik içinde kabul edilen düzenlemeler ise onun ayrı ulusüstü hukuk sistemini oluşturmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, entegrasyon birliklerinin ayrı bir hukuk sistemine sahip olması bilimsel doktrinde de kabul edilmektedir. Hatta entegrasyon birliklerinde üye devletler arasında, entegrasyon kurumları ile üye devletler arasında ilişkileri düzenleyen, onların faaliyet kapsamalarını belirleyen, sınırlayan hukuksal düzenlemeler “entegrasyon hukuku” olarak tarif edilmekte ve bu da bilimsel doktrinde yer almaktadır (Entin, 2009). Böylece “Sui generis” yapılar olarak kabul edilen ve ayrı bir hukuk sistemine malik olduğu belirtilen entegrasyon birliklerinin kendi aralarında hukuk sistemlerinin karşılaştırılması gerekmektedir. Ulusüstü entegrasyon birliklerinin hukuk sistemleri devletiçi ve uluslararası hukuk sistemlerinden ayrıldığı ve farklı olduğu gibi, ayrı-ayrı entegrasyon birliklerinin hukuk sistemleri arasında karşılaştırmanın kriterleri de farklı olmalıdır. Bize göre, Burada entegrasyon birliğinin hangi yöntemler ve sistem üzerinde kurulması öne çıkmaktadır. Bu yöntemler entegrasyon birliklerinin hukuk sisteminin de temelini oluşturmaktadır.

Entegrasyon birliklerinin kurulmasıyla ilgili yöntemde literatürde toplulukçu (kommüniter) ve konvensiyonel yöntemler öne çıkmaktadır. Bu konuda önemli araştırmalar yapan Rus araştırmacı Pimenova komüniter (toplulukçu) yöntem ulusüstülüğü, konvensiyonel (gelenekçi) sistem ise hükümetlerarasıcılık teorisi ile bağlı olduğunu belirtmektedir (Pimenova, 2019). Fikrimizce, entegrasyon birliklerini kuruluş yöntemlerine uygun olarak hukuk sistemlerini de aynı şekilde ayırmak ve adlandırmak mümkündür. Komüniter entegrasyon sistemi, üye devletlerin bir çok alanda yetkilerini entegrasyon Birliği'nin ulusüstü kurumlarına devretmesine dayanmaktadır. Burada kilit rol entegrasyon birliklerinin kurumlarına aittir. Birlik içinde dinamizm, hukuk sisteminin işleyişi kurumlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Birliği'nin hukuk sistemi üye devletlerden bağımsız olarak özerk olarak işlemektedir. Bu özerklik Birliği'nin kurumsal sistemine de yansımaktadır. Komüniter sistemde Birliğin organları arasında denge

ilkesi hakimdir ve burada hukuki düzenlemeler kurumlararası istişare ve işbirliği şeklinde kabul edilir. AB`de düzenlemeler (tüzük, direktif ve kararlar) neredeyse tüm kurumların (Konsey, Parlamento, Komisyon) iştiraki ile olağan ve özel yasama usulü ile kabul edilmektedir. AB Adalet Divanı'nın aldığı kararlar Birlik içinde hukuk kaynakları içinde önemli yer tutmaktadır. AB kurumlarının düzenlemeleri üye devletlerin topraklarında üstünlüğe, doğrudan etki ve uygulamaya tabiidir.

Komüniter metodun aksine konvansiyonel (geleneksel olarak da bilinir) sistemde entegrasyon birliklerinde kararların (özellikle Birliğin işleyişine dair tüm stratejik kararların) alınmasında, entegrasyon projelerinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında ulusal devletlerin veya daha doğrusu onların hükümetlerinin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Bu sistemde "hükümetlerarasıcılık" eğiliminin ağırlık bastığı gözükmektedir. Geleneksel hukuk sistemi aslında uluslararası hukuka dayanan uluslararası örgütlere daha çok yakındır. Bu sistemin en önemli özelliklerinden biri Birlik kurumları arasında sert hiyerarşik yapısının mevcut olmasıdır. Birlik içinde ulusüstü karar alma yetkisine sahip kurumların yetkisi oldukça sınırlıdır. Örneğin AEB Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması'nın 8.maddesine göre, Birliğin ana kurumları devlet ve hükümet başkanlarından oluşan Avrasya Yüksek Ekonomik Konseyi (Yüksek Konsey), hükümet başkanlarından oluşan Avrasya Hükümetlerarası Konseyi (Hükümetlerarası Konsey), üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Avrasya Ekonomik Komisyonu (Komisyon) ve AEB Divanı'ndan ibarettir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurumsal yapısı hiyerarşik zemin üzerinde kurulduğu için bir üst makamın kabul ettiği düzenlemeler alttaki kurumların düzenlemelere göre öncelik taşımaktadır (Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması, 2014).

Sonuç

Gösterilen bu örnekler entegrasyon birliklerinin hukuk sistemlerinin karşılaştırılması açısından önem taşımaktadır. Bize göre entegrasyon hukuku hukukun ayrıca bir dalını oluşturduğu için entegrasyon birliklerinin hukuk sistemleri arasında karşılaştırılma yapılması mümkün gözükmektedir. Artık ulusüstü entegrasyon birlikleri uluslararası hukuk örgütleri olarak değil, sui generis yapılar olarak kabul edilmektedir. Bu yapıların temelini oluşturan hukuksal düzenlemeler ve kurumsal mekanizma hem devletiçi, hem de uluslararası hukukla düzenlenen devletlerarası örgütlerden farklıdır. Bu Birliklerin en büyük özelliği Birlik içindeki kurumların ulusüstü yetkiye sahip olması ve üye devletlerin topraklarında doğrudan etkiye malik ve uygulanabilir kararları almasıdır. Ulusüstü entegrasyon birlikleri devletlerarası ilişkilerin geldiği yeni bir üst seviye, bir fenomendir. Bu tip örgütler dünyanın her bölgesinde kurulabilir. Lakin her kurulacak ulusüstü birliğin bir-birini aynile tekrarlaması mümkün olmadığı gibi, onların siyasi ve hukuk sistemleri de bir-birlerinden farklı olacaktır. Bize göre

bu farklılıkların incelenmesi, ulusüstü entegrasyon birliklerinin hukuk sistemleri arasında karşılaştırmanın yapılması hukuk dalında yeni bilimsel çığır açacak, entegrasyon birliklerinde devletler ve onların vatandaşları arasındaki ilişkilerin hukuksal açıdan analiz edilmesi için zemin hazırlayacaktır.

Kaynaklar

Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması, (çevrimiçi) https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0003610/itia_05062014.

Aznagolova, G. M. (2010). Eto politicheskaya sistema. *Irisprudentsiya*, 20 (4), 5-15.

Bardina, M. P., Voytovich, S. A., Kolosov YU. M. (1993). *Kursovyye SMI. 7 st. T. 7. Protsess integratsii formy registratsii aktov grazhdanskogo sostoyaniya*. Bol'she net.

Bekyashev, K. A. (2014). YEAES: vsemirnaya (mezghosudarstvennaya) organizatsiya?. *Yevraziyskiy yuridicheskiy zhurnal*, (11), 14-16.

Bondar', N. N. (2012). Politicheskaya sistema: ponyatiye, sushchnost', struktura, funktsiya. *Obshchestvo i pravo*, 5 (42), 59-61.

Chirkin, V. E. (2015). Formatsionnononnyy sravnitel'nogo podkhoda pravovedeniya. *Gosudarstvo i pravo*, (4), 22-27.

Chirkin, V. E. (2017). Nadnatsional'noye pravo: osnovnyye osobennosti. *Obshchestvennoye mneniye*, 2 (242), 131-137

Dombrovskiy, E. V., Frolova T. A. (2014). V sluchaye problemy ional'nykh i nadnatsional'nykh pravovykh pozitsiy. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya -Pravo*, 4 (41), 11-18.

Entin, L. M. (2009). *Pravo Yevropeyskogo Soyuzu. Novyye gody: 2009-2017*. Aksioma.

Fel'man D. I. (1983). *Sistema mezhdunarodnogo prava*. Izd-vo Kazan. un-ta.

Garcheva, L. P. (2017). Sravnitel'noye pravovedeniye: ot teorii k primeru.

Uchenyye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V. I. Veradskogo. *Yuridicheskiye nauki*, 3 (4), 15-22.

Grachov, B. V. (2018). *Model' politicheskoy sistemy opredeleniya (na osnove Yevraziyskogo soyuzu)*. Avtoreferat po poisku uchenoy stepeni kandidata v London na Auk, MGU.

Integratsionnoye pravo. (2017). Uchebnik, Otvetstvennyy redaktor, doktor yuridicheskikh nauk, professor S. YU. Kashkin, Moskva, Izdatel'stvo Prospekt.

Kashkin, S. Ya. (2014). *Pravo Yevropeyskogo Soyuzu*. Ty.

Kozhevnikov, S.N. (2000). Pravovaya sistema i pravo. On poluchil nazvaniye Vestnik Nizhegorodskogo universiteta. *N. I. Lobachevskiy. Seriya: Zakon*, (1), 45-55.

Kurbanov, R. A. (2016). *Mezhdunarodnoye regional'noye pravo: voprosy teorii i praktiki*. Elm.

Matuzov, N. I. (2003). *Aktual'naya praktika teorii zadach.*-Saratov: Izd-vo Sarat. Gos. Praktika Akademii.

Oksamytnyy, V. V. (2020). Printsipy formal'nostey i funktsii mey: sravnitel'no-teoreticheskiy analiz. *Yuridicheskaya tekhnika*, (14), 240-245.

Petkova, A. S. (2015). Pravovaya sistema: struktura i priznaki. *Ogarov-Onlayn*, 16 (57), 8.

Pimenova, O. I. (2019). Razvivayushchayasya integratsiya i ekonomika kom soyuza: sravnitel'nyy analiz. *Vestingovaya organizatsiya organizatsiya omika*, 14, (1), 76-93.

Saidov, A. CHAS. (2016). Razvitaya praktika. Vestnik Universiteta imeni O. Ye. *Kutafina*, 3 (19), 25-38.

Skakun, O. F. (2006). Teorema: pidruch. KH.: Espada, 776; Petkova, A. S. (2015). Pravovaya sistema: struktura i priznaki. *Ogarov-Onlayn*, 16 (57), 8.

Solo, V. (2019). *Sovremennyye integratsionnyye protsessy v ekonomicheskoy situatsii*. Departament politsii inostrannykh del Rossiyskoy Federatsii.

Tikhomirov, I. A. (1999). Pravo: natsional'noye, mezhdunarodnoye, sravnitel'noye. *Gosudarstvo i pravo*, (8), 5–12.

Topbaş, H. (2010). David Easton'un siyasal sistem kuramı bağlamında siyasal katılma: Erzurum seçmeni üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (30), 81-111.

Usenko, Ye. T. (2008). Ocherki teorii mezhdunarodnykh prav. Infra-M.; Lifshits, I. M. (2019). Problema v kachestve sistemy. *Aktual'nyye problemy*, 11 (108), 153-162.

V. I. Gantman, Ye. D. Volkova, V. G. Baranovskiy. (1984). *Sistema, struktura i protsess razvitiya sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniy*. Nauka.